

La repercussió periodística de la mort de Manuel Vázquez Montalbán

Manuel Parés i Maicas

Facultat de Ciències de la Comunicació
Universitat Autònoma de Barcelona

Els professors que ens ocupem actualment de la gestió de la revista del Departament, *Anàlisi*, hem considerat que calia dedicar un quadern central del número 31 a la desaparició del que fou estimat col·lega i alhora l'únic doctor honoris causa de la nostra Facultat.

La seva monumental obra, realment descomunal i alhora extraordinària, per la seva qualitat i per la seva extensió, així com la seva rica, complexa i singular personalitat, constitueixen motius més que suficients per justificar plenament aquesta iniciativa.

Per tant, he recollit de forma sistematitzada les aportacions que em semblen més interessants dels periodistes, escriptors, intel·lectuals i polítics que en els dies següents a la seva mort van voler expressar la seva opinió sobre ell. Els textos recollits es van publicar fonamentalment a la premsa de Barcelona l'any 2003, i cal subratllar la quantitat i la qualitat de moltes d'aquestes aportacions, com es podrà palesar al llarg de les pàgines següents.

Voldria creure que no es tracta d'un treball hagiogràfic, amb el risc que esdevingui ditiràmbic, ja que penso que els judicis formulats s'han fet amb mesura i, fins i tot, se'n recullen alguns que adopten un cert to crític en el sentit positiu de l'expressió. Hi ha textos molt complets respecte a la descripció de la persona i de l'obra de l'autor, com per exemple el de Xavier Moret (*El País*, 19 d'octubre del 2003), mentre que d'altres aborden aspectes concrets de la seva personalitat o de la seva obra. Ho tracto de reflectir en el text.

Voldria subratllar que la majoria dels autors aborden facetes específiques, però usualment amb una perspectiva de globalitat, ja que aquesta era l'única manera d'aproximar-se a la persona i a l'obra de Vázquez Montalbán. Tot i el meu esforç conceptual i sistemàtic, és evident que sovint el paràgraf seleccionat recull més idees i conceptes del que jo he escollit per exposar-lo. Per raons òbvies, faig les referències indispensables a la seva muller, Anna Sallés, estimada col·lega meua, i al seu fill Daniel, només quan crec que cal fer-ho. S'observarà que he respectat en línies generals la llengua emprada en cada cas i que els textos reproduïts són literals i figuren entre cometes, per ajudar el lector a seguir el fil expositiu.

Sumari

1. La personalitat	6. La cultura popular
2. La seva mentalitat i ideologia	7. Catalunya i Barcelona
3. L'escriptor	8. L'intel·lectual
4. El periodista	9. Conclusions
5. El comunicòleg	

1. La personalitat

Amb un home tan complex, d'una personalitat tan rica i variada, per la seva àmplia pluralitat d'activitats i d'interessos, no és gaire fàcil aconseguir conjugar d'una manera apropiada les diferents aportacions de les quals he cregut necessari fer-me ressò.

Iniciaré aquest epígraf referint-me als seus aspectes *més humans*: així Tabucchi (*El País*, 20/10) el descriu com: «hombre arisco, alegre, irónico, firme y valeroso, que sobre todo amaba la vida», i Narcís Comadira (*El País*, octubre del 2003): «tenia una entrada esquerra, però aviat descobries que sota una primera capa de distància, segurament tímida, protectora, hi bategava un cor acollidor. Més tard he descobert un home diferent, sensible, d'atenció generosa en el tracte personal».

Pasqual Maragall (*El País*, 19/10) fa una reflexió pertinent i que indueix a la reflexió: «una persona que no habla si no es estrictamente necesario, no es una persona cómoda. No ha sido exactamente así, pero ha sido un hombre de silencios sabiamente administrados». Rosa Regàs (*La Vanguardia*, 22/10, intervenció al Paraninf de la Universitat de Barcelona) ens en dóna una visió més global en aquest sentit: «Era un hombre no sé si tímido o introvertido, pero sí lacónico, melancólico, reflexivo, mordaz e implacable en sus opiniones políticas.» En canvi, Rafael Ribó (*La Vanguardia*, 19/10) conjuga les dues vessants en afirmar que «era afable, cariñoso, tímido en primera persona». Jo diria que, en la mateixa línia, González Casanova (*La Vanguardia*, 19/10) diu que era «un hombre tímido, que no quería llamar la atención».

Era un *sentimental*. Pau Arenós (*El Periódico*, 19/10) explica que li va dir a la seva dona, Anna Sallés: «parla-li de mi al Daniel, el seu nét, perquè no s'oblidi de mi». I afegeix: «el naixement del nét havia renovat els seus fonaments emocionals». Narcís Comadira (*El País*, octubre del 2003) explica que, en trobar-se'l una vegada a l'estranger, «s'entusiasmava comprant joguines per al seu nét, i també per a ell mateix».

La seva *intel·ligència i talent* han estat subratllats. Així, Manuel Vicent (*El País*, 19/10) manifesta que «estaba lleno de talento. Tal vez su problema era que le sobraba ese talento. Su genio fue que unió la cultura marxista y la cul-

tura pop». Per Arias Vega (*El Periódico*, 19/10), «disfrutava d'una memòria singular per a les dades, els noms i les anècdotes».

González Casanova conjuga la seva intel·ligència i generositat en dir: «Por inteligente fue lúcido y escéptico. Por sentimental, generoso, prolífico y combativo. Su secreta angustia depresiva nació del esfuerzo de aunar lo que Gramsci llamó *pesimismo de la razón* y *optimismo de la voluntad*. Mostró una fidelidad obstinada al ideal político de su juventud».

En relació amb la *ironia*, el mateix Vázquez Montalbán va escriure (ho recull *La Vanguardia* el 20/10): «considero que la ironía es una manera de conocer un sistema de conocimiento tan bueno como pueda ser la razón. Lo que ocurre es que la ironía es cuestionadora, cuestiona el conocimiento. La ironía encuentra su motivo de ser en tanto que declaración de impotencia de la razón».

Quant a la seva *solidaritat i generositat*, Eduardo Haro Tecglen afirma que «era un ciudadano del mundo, y latía, como tantos otros, con los más desgraciados del planeta. Una extraña vocación. Se expuso por ellos, les defendió siempre, no escribió ni una sola línea en la que no estuvieran presentes.

[...] No sé como transmitir todo lo que tenía ese hombre de amor por la verdadera humanidad. Sólo sé decir, como homenaje, que siempre me hubiera gustado escribir como él».

Juan Marsé hi afegeix: «El Manolo que más me ha interesado ha sido el cronista infatigable de las miserias políticas en la columna de la última página de *El País*. Lo más impresionante de su personalidad ha sido la entrega y la generosidad. Nunca ha tenido un *no* para nadie». També recorda Narcís Comadira (*El País*, octubre del 2003) que «mai no tenia un *no* per a qualsevol cosa que se li demanés».

En el mateix sentit, Joan Argenter (*Avui*, 21/10) assenyala que «sempre estava disposat a donar un cop de mà a les causes dels més dèbils. Mai no va renunciar al compromís polític de l'antifranquisme i el progressisme, tot i que va ser el primer comunista a qui jo vaig sentir fàstics de l'estalinisme. Mai no tenia un *no* per a un col·lega».

Rosa Regàs (*La Vanguardia*, al Paraninf de la Universitat de Barcelona, 22/10) destaca que era «generoso, entregado de cuerpo y alma a la escritura, en la que puso toda su inteligencia y todo su corazón».

Com home de *diàleg*, Rosa Regàs (*La Vanguardia*, 22/10) diu que «de él aprendimos que sólo a través del diálogo y del debate se llega al conocimiento y a la acción. Con ironía, con sarcasmo, con ternura, fue siempre fiel a sus ideas». Rafael Ribó (*La Vanguardia*, 18/10) indica que «rebatía argumentos y escuchaba con atención a su interlocutor, y mostraba la vía de superación de los problemas». Francesc González Ledesma subratlla que «era un conversador brillante que no deseaba brillar, y un escritor que intentaba no parecerlo».

Pel que es refereix al seu *mestratge*, Rosa Regàs (*La Vanguardia*, 19/10) afirma amb molt encert que, «hablando de su época de estudiante, de él aprendimos a recuperar nuestro pasado, él nos enseñó a leer entre líneas las noticias del periódico. Fue él quien nos transmitió información privilegiada, que nunca

nadie supo de dónde la sacaba, y que, poco a poco, fue conformando nuestra conciencia política.

[...] Nunca perdió el aliento, porque desde siempre fue un hombre de ideas, y son las ideas lo que ha defendido y por lo que ha luchado mediante críticas, sarcasmos y soluciones que han provocado debates en la sociedad.

[...] De su extraordinaria herencia, tal vez no sea lo más espectacular esta fidelidad a las ideas, pero sí es lo más original, y posiblemente lo más eficaz y duradero.»

En una línia similar, però potser més globalitzadora, Llàtzer Moix (*La Vanguardia*, 19/10) destaca que «fue un autor poliédrico, atento a la copla española y cronista de primera hora de la “nova cançó”. Dirigente comunista que reivindicaba la ternura. Conferenciante de lujo. Colaborador gratuito en innumerables empresas altruistas. Abierto al mundo y defensor recalcitrante de viejas banderas, a un tiempo reservado y público».

La seva consciència de *mestissatge* li fa dir a Joan Tàpia (*El Periódico*, 19/10) que «es considerava mestís i tan influenciat per Gramsci com per les cançons de Concha Piquer i Antonio Machín.

[...] El *mestissatge* li donava algunes qualitats que feien que els seus articles, malgrat ésser militants, no caiguessin en el dogmatisme i fossin originals, frescos i interessants. En primer lloc la irreverència, sempre tenyida d'ironia. Per a ell aquest és el reconeixement sentimental de la impotència de la raó.»

El hermano mayor, així l'anomena constantment Gregorio Morán (*La Vanguardia*, 29/11) en dir que «habla de las fidelidades privadas, de la familia, y los compromisos políticos, de la historia del pasado. Explica que, para unir ambas, le hizo presentar uno de sus libros, que cumplían más una necesidad de contrato editorial, que una exigencia intelectual. Se refiere a *La pasionaria y los siete enanitos* (1995). Es un gesto que le honra que uno de los “enanitos”, que era yo, presentara en sociedad su libro.

[...] Fue el “hermano mayor” de mi generación, el eslabón inicial de la cadena que deja rota otro Manolo, Sacristán.»

La *ètica* impulsa a Joan Samit (*El Periódico*, 19/10) a afirmar que «la passió literària i el compromís ètic són consubstancials en ell. Sempre va escriure i va militar a l'esquerra.

[...] Periodista combatiu des de posicions ètiques, que no va permetre que el coartessin, ni tan sols per la seva militància comunista. El seu nom de militant era “Verdura”. Val a dir que tothom destaca que fou un home molt complidor, i que sempre responia positivament a tota petició d'un article.»

Una visió *global* ens la dóna en Juan Luís Cebrián (*El País*, 19/10) quan assenyala era «un buen comilón, tímido hasta parecer huraño, sarcástico hasta la crueldad, su gesto encapotado cubría las ansias de un hombre bueno, dialogante y muy poco pagado de sí mismo, lo que es raro en un escritor de éxito».

Rosa Regàs manifesta en el mateix sentit que «ens mancarà la seva veu per fer-nos veure el que tantes vegades amaga la realitat, per combatre la apatia de l'esquerra, la manca d'ètica generalitzada, el desprestigi polític que ens envolta, la manca de judici i el triomf de l'exabrupte i la mentida, que ens porten directament cap a la involució».

José Saramago (*La Vanguardia*, discurs al Paraninf, 22/10) creu que «vivíó muchas vidas diferentes. Lo hizo sin orgullo, al que tenía derecho, por ser un ser excepcional. Es necesario recordar al hombre que supo analizar y criticar la realidad que nos rodea, una realidad por la que él luchó para cambiarla». Margarita Riviere (*El País*, 19/10), per la seva banda, recorda que «una vegada va dir “la vida es una historia que siempre acaba mal”. Això vol dir que estimava la vida».

Finalment, Juan Cruz (*El País*, 19/10) recorda que «había cumplido tantas cosas en la vida que, para igualarle, cualquiera hubiera tenido que vivir, al menos, 120 años» i Romà Gubern (*El País*, 20/10) afirma que, «si no hubiera existido, hubiéramos tenido que inventarlo».

Crec que les diferents opinions recollides ens donen una visió aproximada de la personalitat humana de Vázquez Montalbán, d'un valor indubtable i, a més, sense una voluntat hagiogràfica.

2. La seva mentalitat i la ideologia

Una sèrie d'autors tracten de la seva dimensió ideològica, amb una certa unanimitat, però subratllant en cada cas una diversitat de matisos en aquest terreny.

Masoliver Ródenas (*La Vanguardia*, suplement «Culturas», 28/10) afirma que «fue uno de los más empecinados en hurgar en las llagas del capitalismo, del comunismo y de los fundamentalismos, para convertirse en un escéptico burión, pero también indulgente, porque conocía los entresijos del poder y porque le guiaba el pragmatismo».

González Casanova (*El País*, 22/10) fa una descripció de la seva evolució històrica, i comença dient que fou membre del «FLP, movimiento moral, político y estético, una síntesis de marxismo radical y liberalismo existencial, una muestra de voluntarismo revolucionario cargado de lucidez crítica. Posteriormente se separó de él».

En relació amb Alfonso Carlos Comín, assenyala que «fue la variante española de una posible síntesis de dos culturas emancipadoras [es refereix al cristianisme i al marxisme]».

[...] En los últimos meses trastocó la fórmula de Gramsci. Es decir, sufría el pesimismo de la voluntad, pero lo compensaba con el optimismo de la razón, al compartir la joven esperanza transformadora de sus primeros compañeros en política revolucionaria.»

Mari Paz Balibrea Enríquez (professora del Birkbeck College, Universitat de Londres, *Avui*, 19/10, en l'article «La tasca de l'intel·lectual») indica que «les seves postures ideològiques i polítiques, des de bon principi són tan òbviament inseparables de la seva obra literària i amb més raó de la seva obra no literària. Cal llegir el *Manifiesto subnormal* al costat de *Movimiento sin éxito*, *Historia de la comunicación* o *La vía chilena al golpe de Estado*; cal llegir *Crónica sentimental de España*, al costat de *El pianista*, *Coplas a la muerte de mi tía Daniela*; o *Crónica sentimental de la Transición* amb *Los mares del Sur* o *Sabotaje olímpico*.

I *Dios entró en la Habana* i *Marcos, el señor de los espejos*, al costat de les seves columnes publicades a *El País* o a l'*Avui*.

[...] Com a home indiscutible d'esquerres, va fer de la reflexió sobre la crisi d'aquesta tendència política, que va marcar la seva generació i que continua viva en tota reflexió sobre la necessitat del canvi històric, l'eix de tota la seva vida pública. La trajectòria es pot entendre com una contínua rearticulació crítica de la situació espanyola i global de les esquerres. Primer com a militant antifranquista, més tard com a veu crítica de la Transició i la socialdemocràcia del felipisme, i darrerament amb l'atenció dedicada als efectes nocius de la globalització, explorant les propostes del zapatisme i els moviments antiglobalització.»

Juan Luís Cebrián (*El País*, 19/10) considera que fou «un marxista coherent, nunca se apeó de esta ortodoxia a la hora de analizar la realidad. Su actitud no era la de un provocador. Era la de un convencido».

Rafael Conte (*El País*, «El testamento real de Carvalho», 8/5/2004) assenyala que «fue siempre un partidario de la revolución a ultranza, un antiglobalizador de verdad, cuyo marxismo, como la energía, nunca desaparecerá, pues ni se crea ni se destruye, ni será destruido, ya que sólo se transforma...».

Gregorio Morán (*La Vanguardia*, 29/11) considera que entre ell i Manuel Sacristán «se formó, se desarrolló y se grangrenó una generación de la izquierda real de este país». Hauria estat interessant que aquest distingit periodista hagués desenvolupat amb extensió aquest pensament, especialment pel que es refereix a l'ús de l'expressió «se grangrenó».

Fou un *antidogmàtic*. Així ho fa notar Rafael Ribó (*El Periódico*, 19/10) quan diu que «políticament, amb el suport del seu bagatge intel·lectual, va combatre tots els dogmatismes. En primer lloc el de les dretes, però també els que poguessin produir a les esquerres, fins i tot amb aquells que es vestien amb roba de modernitat. Era sempre crític, però optimista».

Des l'angle *crític*, Rosa Mora (*El País*, 19/11) observa que «desde la crítica, a veces desesperada, siguió los pasos de la “desorientada izquierda occidental”, de la desintegración del PCE y del PSUC, pero combatió contra quienes les atacaban. Así, en diciembre de 1984, escribió “ha aparecido en Occidente un ejército de reserva espiritual, formado por exmarxistas, que actúan como jauría ideológica en busca de las pantorrillas de la izquierda permanente”».

[...] Bajo su punto de mira estuvo la travesía de la derecha: Coalición Popular, Alianza Popular, Partido Popular. Sus artículos sobre la corrupción, el GAL, las cloacas, la campaña de acoso y derribo contra el PSOE, fueron seguidas casi como si se tratase de una cuestión de suspense.

[...] Sus columnas podían ser objeto de tesis doctorales. Nada le fue ajeno. La lucha contra la desmemoria fue una de sus obsesiones “para no perder los referentes”».

En la mateixa línia, José Saramago (*La Vanguardia*, 23/4/2004), en un acte públic del dia de Sant Jordi, va recordar-lo i va dir que aquest serà el primer any que no podrà gaudir de Sant Jordi, i destaca que fou un exemple de coherència crítica.

Per la seva banda, Raphaëlle Rerolle (*Le Monde*, 20/10/2003) menciona que fou «un militant critique mais fidèle du PSUC, Parti Communiste Catalan, et n'a jamais renoncé à porter un regard critique sur la société qui l'entourait».

En relació amb el seu *compromís*, Pasqual Maragall (*El País*, 19/10) escriu que «la educación sentimental de la izquierda española está teñida del recuerdo de la crónica que empezó a trenzar en la revista *Triunfo*, con la obsesión de reconstruir la razón democrática.

[...] Fue fiel durante toda su vida a un compromiso político, casi una difícil mezcla de confianza ciega en las personas que encarnaban lo mejor de la utopía del comunismo y una distancia crítica que le permitió reconocer que se trataba de una utopía mortalmente herida.»

El diari de Buenos Aires *Clarín* (recollit per *La Vanguardia*, 20/10) escriu que «estaba muy comprometido con la izquierda. En su vasta obra prolífica y versátil, vive el compromiso político. En plena revuelta zapatista se entrevistó con Marcos».

Arias Vega (*El Periódico*, 19/10) diu que la seva «fou una militància d'esquerres, no només estètica, com la de tants altres, sinó ètica i política. Ho feia des d'una insubornable llibertat individual».

Josep Ramoneda (*El País*, 19/10) ens parla del *militant polític* i explica que «en una ocasión en París le dijo, para justificar su obstinada fidelidad al Partido Comunista catalán, "déjame que apague la luz"».

Prosegueix dient que «su compromiso político era profundamente sentimental. Su relación con el comunismo fue un modo de sellar la fidelidad del intelectual prestigioso que surgió de las clases más castigadas del franquismo, con el niño que se cruzó en la escalera de su casa del Raval con un señor que no reconoció y que resultó ser su padre, que regresaba de las cárceles franquistas».

Eduardo Haro Tecglen (*El País*, 19/10) segueix en la mateixa argumentació i explica: «le pregunté las razones para continuar en el Partido Comunista y me dijo "por no traicionar al militante de base". Nunca traicionó. Es admirable que haya muerto sin traicionar su condición de escritor, de curioso, de viajero».

Jo voldria cridar l'atenció sobre la grandesa d'ànima d'aquest home, que possiblement trobant-se lluny de determinats postulats del partit del qual era membre, conscient que aquest es trobava en una situació gairebé de *débâcle* de militants, va preferir mantenir-li la seva fidelitat. Crec que ho va fer per un sentit de l'ètica que malauradament, no es dona gaire, ni tampoc s'ha donat precisament en antics militants d'aquest partit, per raons diferents que no és aquí el moment d'estudiar.

J.J. Navarro Arisa (*Avui*, 19/10) assenyala que «fou un home de partit, però no sectari, era una singularitat en un ambient propici de sectaris sense partit fix».

Rafael Ribó (*La Vanguardia*, 19/10) fa observar que «era político en el sentido más clásico. La política la veía como la actividad más noble a la que se podía dedicar una persona. Su pasión por la política desbordaba cualquier frontera partidista.

[...] No era precisamente un personaje cómodo para el *establishment* del partido. Él mantenía los principios clásicos de la emancipación, pero los adaptaba a cada situación histórica y territorial.

[...] Su pedagogía era capaz de hacer ver las dificultades y las contradicciones de un determinado planteamiento, pero a continuación colaboraba para encontrar posibles salidas. En este sentido era eminentemente optimista.»

Sigui'm permès subratllar que la seva concepció del polític és la que molts demòcrates somniem que sigui. És a dir, en termes meus, una persona pertanyent a un partit que considera que la seva missió essencial és posar-se al servei del ciutadà, defensar els seus legítims drets i representar-lo dignament enfront de qualsevol instància del poder. És a dir, un polític en el qual la idea de complir una funció de servei públic sigui determinant. Malauradament, per múltiples raons, avui aquest enfocament és purament utòpic.

Jorge Semprún (*El País*, 19/10) assenyalava, en una visió molt lúcida, que «era una memoria infalible del antifranquismo, en un país que ha hecho su transición hacia la democracia a través de la amnesia y de la amnistía. Estuvo siempre al lado de la amnistía. Ha mantenido viva una memoria que hoy reaparece masivamente en la literatura y en la sociedad».

Crec oportú recollir aquí unes breus reflexions seves sobre el nacionalisme, recollides a *La Vanguardia* (20/10) en un text titulat «Autorretrato de un aventurero del espíritu»: «En esta época de exacerbación del sentimiento nacionalista, sentirse de un lugar concreto es una compensación a la uniformidad y a la globalización. Pero en el inmigrante hay una dimensión diferente. El inmigrante y sus hijos tienen siempre una reserva, una especie de nube, una nube interior en la que piensa que sí, que es verdad que están aquí, pero que vienen de otra parte».

Ho considero d'un alt interès pel fet de saber conjugar els conceptes de nacionalisme amb el de la immigració, una qüestió que a Catalunya ens hauria de preocupar d'una manera especial, i sobre la qual estic segur que ell en tenia unes idees molt clares.

3. L'escriptor

Masoliver Ródenas (*La Vanguardia*, suplement «Culturas», 28/1/2004) fa notar que «no deja de ser paradójico que el iconoclasta haya sido un icono desde sus años de estudiante de Filosofía y Letras y Periodismo.

[...] Rebelde sin causa, supo desacralizar los libros sagrados y también sus propias creencias, sin ser un cínico.»

Després d'esmentar Lope de Vega i Menéndez Pelayo, diu: «algún nombre habrá que encontrar para un escritor en el que se dan ambas cosas: una producción casi inabarcable y una enorme diversidad de temas».

Llàtzer Moix (*La Vanguardia*, 19/10) afirma que «destaca su sintonía con su época, y el modo en que anticipó y describió, usando todos los géneros literarios conocidos, y aun otros, la evolución el ciudadano progresista que luchó contra el franquismo.

[...] Su sintonía con las generaciones que recuperaron la democracia es una constante en él, y se ha verificado por muy numerosos caminos, así tanto como seguidores tuvo.»

J. J. Navarro Arisa (*Avui*, 13/1/2004) manifesta: «la sospita que tinc des de fa temps és que escrivia cada cop millor. Més que paraules, oferia també sensacions i sentiments». Hèctor Brau (*La Vanguardia*, 19/10) fa notar que es documentava molt abans d'escriure.

Masoliver Ródenas (en un altre text, *La Vanguardia*, 19/10) fa una afirmació que cal destacar quan diu que «debe ser uno de los escasos escritores de España *sin enemigos*. Las razones dominantes son varias: porque es un periodista duro, pero no rencoroso; porque ideológicamente fue de una coherencia impecable, fiel a sus orígenes y sus ideas; porque nunca traicionó a nadie.

[...] Se mantuvo siempre cerca de las personas que formaron y conformaron su vida desde sus años de estudiante, empezando por su esposa, Anna Sallés. No pocos de estos amigos se convirtieron en personajes de sus libros. Fue un escritor unánimemente respetado.»

Crec que aquest text és un dels més aconseguits, i que millor reflecteixen el personatge, del treball que estic oferint.

Rafael Conte («El testamento real de Carvalho», *El País*, 8/5/2004) diu que «sigue vivo entre nosotros y me temo que lo seguirá todavía mucho más, hasta que sus contemporáneos dejemos de serlo a nuestra vez, como si nos hubiera marcado a fuego para siempre, y eso es lo que concebimos como inmortalidad para un escritor».

Més endavant manifesta que «utiliza sus armas de siempre, sus personajes de siempre (que así pasan de ser “recursos técnicos” a convertirse en “mitos”), su irremediable afición a los viajes, al periodismo, al análisis y a la crítica permanente, a las recetas de cocina y a la tremenda profundidad poética con la que siempre dinamitó (cargó de dinamita literaria, no se equivoquen) toda su obra para mejor perforar nuestra lectura o todas sus posibles lecturas. Y lo que más estremece es que parecía saberlo todo de antemano, que todo estaba previsto ya en su escritura, que así parece haberlo calculado a la perfección, hasta límites que rozan lo grandioso, eso que llamamos la gran literatura».

Carlos Revés, director general de Planeta (entrevista *La Vanguardia*, 19/10) indica que «és un escriptor absolutament *compromès* en qualsevol de les seves facetes. *Compromès* amb ell mateix i *compromès* amb la transmissió dels seus valors i idees».

Per la seva banda, Gregorio Morán considera que «salvo en algunos de sus últimos libros de ensayo, demasiado esclavos de las prisas, era un prosista notable».

Aquest mateix autor, referint-se a la seva faceta de *novel·lista*, considera que «sabía desentrañar una situación, pero no tenía capacidad de crear situaciones, y por eso sus novelas me parecieron modestas, excepto *Galíndez*, donde el poder tratar una historia real y componer sobre el papel pautado de una realidad rica en matices, facilitaba su capacidad de cronista y su sensibilidad para los detalles. Nunca amé a ningún Carvalho, lo siento, porque ahí está el lado más frágil de su literatura.

[...] Le faltaba la distancia, esa medida que hace que los lectores no tengan que ser cómplices del autor, sino espectadores. Considero *El estrangulador* su libro más ambicioso, pero que no fue capaz de terminar.»

Des del punt de vista de la seva *poesia*, Gregorio Morán, a diferència del que exposa en els paràgrafs anteriors, declara que «el Manolo poeta fue el mejor de los manolos, sin ninguna duda, quizá porque la poesía no permite esa locuacidad de la pluma, que lo convertía en una especie de forzado voluntario».

En el mateix terreny, Narcís Comadira (*El País*, octubre 2003) diu que «envejaba la seva poesia, aquella intel·ligent fusió d'unes idees amb un llenguatge d'origen popular, fins i tot bastard, podríem dir per a un poeta: llenguatge de la cobla i de la publicitat. Ell prenia, transformava, reciclava, materials diversos per confeir els seus textos».

4. El periodista

Masoliver Ródenas (*La Vanguardia*, suplement «Culturas», 28/1/2004) remarca que «he admirado siempre la agilidad, el humor incisivo, la integridad, la capacidad comunicativa de su obra periodística y cronística, en la que hay, como en toda su obra, una notable dosis de investigación».

En un text anterior (*La Vanguardia*, 19/10) havia escrit «que como periodista sólo hay el equivalente de Carlos Monsivais (mexicano). A ambos se les escuchaba porque lo saben todo; porque escriben bien lo que saben; porque son inteligentes y porque expresan con agudeza y mala leche el sentir comunitario».

J.J. Navarro Arisa (*Avui*, 19/10) parla de la «concisió i insubornable independència dels seus articles a l'*Avui* dels dissabtes i a la contraportada de *El País*, que eren com un antídoto per a la malvestat dels dilluns.

[...] Fou un periodista que va assolir la màxima excel·lència i influència, sense traïr la humilitat i la integritat necessàries en un ofici que només s'entén pel seu intens servei públic.»

En la mateixa línia elogiosa, Gregorio Morán manifesta que «el Manolo periodista alcanzaba en ocasiones lo inenarrable; hay artículos suyos de consagración y de gozo, de esos que uno volvería a leer admirado por la mordacidad, porque era el arma secreta de su prosa».

En el camp *històric*, Josep María Huertas Claveria (*Avui*, 21/10) explica que el propietari de *Tele-expres* li va prohibir signar els seus articles, després de ser repetidament censurat. El seu primer treball fix l'obtingué en aquest diari als trenta-tres anys, gràcies al que fou gran periodista Manuel Ibáñez Escofet.

Explica que va pertànyer al Grup Democràtic de Periodistes. També es refereix al seu paper a *Triunfo*, on, a més d'emprar el seu nom, utilitzava els pseudònims de Luis Davila, Manolo V. El Empecinado i Baronesa d'Orczy. Subratlla el fet que en aquesta revista va contribuir a divulgar una Catalunya oberta, moderna i solidària (jo hi vull afegir que aquest fet cal que sigui conegut a bastament, per la importància que va tenir davant dels lectors d'aquesta revista).

Afegeix que «va escriure que la veritable grandesa de la professió és recuperar quotidianament la dignitat que concedeix la recerca de la veritat històrica i popular».

Quant a la seva col·laboració a *El País*, Rosa Mora (*El País*, 9/11) diu que el seu primer article el va publicar el 12 de febrer del 1980 sobre un partit Madrid-Barcelona. La seva col·laboració va durar, fins a la seva mort, vint-i-tres anys, amb 2.124 articles. La seva primera columna a la darrera pàgina, la va iniciar un dimarts del 1981, i la darrera, el 13 d'octubre del 2003, amb un article titulat «Triomf» i dedicat a l'esmentada revista. Juan Luis Cebrián (*El País*, 19/10) recorda que fou captat per Antonio Franco, aleshores director de l'edició catalana d'*El País*, i avui director d'*El Periódico*.

Joan Tàpia (*El Periódico*, 19/10), remarca el seu mestissatge, i afirma que, «si és mestís, la seva principal preocupació no pot ser una altra que el periodisme. És a dir, militant, però heterodox, irònic i irreverent».

[...] Ha estat un dels grans periodistes catalans del segle XX. Un periodista tan curiós i heterodox com militant», i el compara amb Josep Pla.

Al mateix article recorda que, amb els pseudònims de Grimau i Betriu, escribia als diaris clandestins del PSUC i del PC *Treball*, *Mundo Obrero* i *Universitat*.

Raimon, per la seva banda (*La Vanguardia*, 19/10), el qualifica, en un lloc, del millor periodista de Catalunya dels últims anys i, en un altre lloc, possiblement del millor periodista d'Europa del darrer mig segle.

5. El comunicòleg

Pel que fa al seu famós llibre *Informe sobre la información*, que va escriure a la presó de Lleida i que va aparèixer per primera vegada l'any 1963, i va ser repetidament reeditat posteriorment, Romà Gubern (*El País*, 19/10) considera que es «un precioso pionero de la reflexión crítica sobre los medios de comunicación social, su poder y sus estrategias».

[...] El *Informe*, en el páramo teórico del franquismo, fue el tragaluz del pensamiento crítico. Pensaba globalmente mucho antes de que se pusiera de moda la globalización, como lo demostró cuando fue nombrado el primer *honoris causa* [es refereix a la distinció atorgada per la Facultat].»

Francesc Vallverdú (*Serra d'Or*, gener del 2004) destaca la importància d'aquesta obra, que qualifica de llibre sorprenent per la seva maduresa.

Es una llàstima que la seva obra com a comunicòleg no hagi tingut una difusió similar a la d'altres activitats creatives seves. Tanmateix, en el terreny dels comunicòlegs, jo diria que està degudament apreciada. No solament pel llibre esmentat, que continua sent actual, sinó per les seves aportacions en el marc de la història de la comunicació.

6. La cultura popular

En primer lloc, voldria assenyalar que, malgrat la rellevància que ell va atorgar a la cultura popular, els autors que he recollit no li han donat potser el paper que per a ell tenia. L'excepció, com veurem tot seguit, pot ser el futbol,

atesa la seva coneguda afició per aquest, en concret per la seva identificació amb el Futbol Club Barcelona.

De tota manera, Masoliver Ródenas (*La Vanguardia*, suplement «Culturas», 28/1/2004) subratlla que «una de sus aportaciones decisivas ha sido la reivindicación de la cultura popular: el fútbol, los boleros, el cine de Hollywood, sin negar la cultura superior.

[...] Esta integración tiene dos vertientes: su educación sentimental (presencia cada vez más frecuente de la infancia y de la adolescencia), por un lado, y, por el otro, la percepción crítica de esa educación en los años que él llama “la posguerra civil”.»

Margarita Riviere (*El País*, 19/10) remarca que «descubrió el valor de la cultura popular. Abre los ojos a los síntomas y símbolos de la vida cotidiana de la gente corriente. Ejemplo: *Crónica sentimental de España*¹».

En el camp de la *cuina*, és molt conegut que era un gran cuiner, a més d'un excel·lent gastrònom. Fou un acreditat autor de llibres sobre la cuina. Va publicar-ne vuit. En el cas de la seva obra *Carvalho*, li ha dedicat deu volums.

Pel que concerneix al futbol, Sergi Pàmies (*El País*, 19/10) pensa que «demostró que se podía ser melancólicamente de izquierdas, y fatalmente “culé”, sin, por ello, dejar de ser lúcido.

[...] Puso letra a sentimientos que apenas habrán sido verbalizados, y fue el primero en afirmar que el fútbol era la religión de los no creyentes, y el Barça el brazo desarmado de una Cataluña saqueada por la historia.

[...] Tuvo olfato para lo popular, cuando *popular* no era un adjetivo secuestrado por la derecha.»

Emilio Pérez de Rozas (*El Periódico*, 19/10) fa notar que fou l'home que va divulgar a tot el món que «el Barça és més que un club. En va dir “el simbòlic exèrcit desarmat de Catalunya”. Fou un gran culer».

Joan Samit (*El Periódico*, 19/10), per la seva banda, afirma que «va donar al futbol dimensió intel·lectual».

Joan Laporta (*Avui*, 19/10) explica que «poc abans de la seva mort va dir-li que si mai havia de perdre la lucidesa intel·lectual de què gaudia, que almenys en guardés prou per interessar-se pel resultat del Barça.

[...] Fou un gran teòric del barcelonisme i ha dit que el Barça és un fenomen social en molts textos. Va ser dels primers pensadors a entendre que el Barça és un vehicle privilegiat per a la integració dels immigrants dels anys cinquanta i seixanta.

[...] Amb l'Estat de les autonomies va ser capaç de veure que s'havia convertit en un símbol irreversible i indestructible de la nacionalitat catalana. Ha escrit que, si no fos per la voluntat pròpia catalana, ho seria pel paper que li atribueixen tots els públics de l'Estat espanyol.»

Finalment, Javier Marías (*El País*, 19/10) escriu que «sabía, desde su fuerte conciencia política, lo que algo tan desdénado como el fútbol puede tener en

1. Cal recordar que fou l'autor de la lletra de *Flor de nit*, musical estrenat a Barcelona per Dagoll Dagom l'any 1992.

la cotidianeidad de las personas que poco tienen. Sabía que si tu equipo gana, los problemas reales no desaparecen, ni se padecen menos las injusticias. Pero también que si tú equipo pierde, los problemas se hacen más graves e irresolubles al día siguiente, y uno se resiente más de las injusticias. Conocía y aceptaba su dimensión simbólica y aun supersticiosa».

7. Catalunya i Barcelona

Els textos que exposo tot seguit són, al meu entendre, colpidors per l'actitud que en tot moment va adoptar respecte a Catalunya, atesa la seva condició de fill d'immigrants. Tant de bo molts dels nostres immigrants d'aquella època seva haguessin adoptat la mateixa actitud. Quina altra seria la nostra Catalunya, amb un mestissatge tan enriquidor per a la nostra identitat.

Narcís Comadira (*El País*, octubre del 2003), parlant de la ciutat (Barcelona) i del país (Catalunya), deia que «els coneixia i estimava, i mai no havia dubtat de la seva postura en les no sempre plàcides relacions entre els escriptors catalans i els catalans escriptors en llengua castellana.

[...] Es considerava, fa anys, un exemplar d'una espècie que naturalment s'havia d'extingir. Creia que, passada la circumstància històrica repressiva, la llengua del país acabaria essent la llengua dels escriptors del país. Es va equivocar.

[...] Però no es va equivocar en el seu interès, la seva comprensió i la seva ajuda, tant és així que sempre l'he considerat, literàriament i políticament, un germà gran».

Amb el mateix esperit Carles Puigdemont (*El Punt - Presència*, 24-30/10) considera que ha estat «l'escriptor català contemporani més universal i des de fa molts anys ha estat per a la premsa estrangera de categoria una referència obligada en l'art d'interpretar aquest complicadíssim país que és Catalunya.

[...] Ha estat l'autor català que més ha escrit i que més ha estat entrevistat en els papers estrangers des de fa una colla d'anys.

[...] Li he llegit articles i entrevistes tan exquisits i tan equànimes que sempre m'ha fet l'efecte que assumia amb feliç resignació una certa representativitat del país.

[...] El buit que deixa en aquest sentit és enorme, i no veig, per ara, ningú capaç d'omplir-lo a curt o a mitjà termini.» Personalment, estic totalment d'acord.

Seguint amb el mateix tarannà, Marçal Sintes (*Avui*, 21/10) escriu: «li agraïxo d'haver-se negat a participar en la demagògia de babèlics i altres grupuscles per l'estil. Gràcies per no haver alimentat ofensives contra la catalanitat, tot al contrari. Fa moltíssim que et vas guanyar el respecte d'aquells que no compartim el teu credo».

Josep Ramoneda (*El País*, 20/10) fa observar que «su condición de escritor catalán en lengua castellana representó la posibilidad real de tejer un espacio cultural compartido entre catalanes y "los otros catalanes"»².

2. Diverses fonts fan notar el seu viu desig que la seva sèrie Carvalho es traduís al català. Així ho ha assegurat el seu editor, l'Editorial Planeta.

Pasqual Maragall (*El País*, 19/10) afirma que «cuesta imaginar la Cataluña del mañana sin su presencia. En realidad estará presente porque su interrogación lúcida la hemos aprendido. Lo que nunca sabremos son los giros que hubiera podido dar a sus interrogantes. Y nos duele en el alma quedar con esta duda.

[...] Te debemos el haber levantado sin frases huecas la utopía posible de la Cataluña del pueblo y la España plural.»

Francesc Vallverdú (*Serra d'Or*, gener del 2004) fa observar que al llibre *Un polaco en la corte del Rey Juan Carlos*³ «reivindica la seva condició de *polaco*, epítet despectiu dedicat als catalans des de l'establiment del servei militar». Recorda també que en aquest llibre fa més endavant una defensa de la llengua catalana.

Vallverdú considera escaient transcriure un paràgraf d'aquest llibre, pel seu caràcter emblemàtic de la seva manera de ser: «¿Soy un polaco? Mi abuelo paterno era un cantero gallego; el materno, un murciano guardia de la porra jubilado por la ley de Azaña, al que le salió una hija separatista catalana y anarquista. ¿Soy un polaco? Tengo raíces en demasiadas gentes de España, y España es sus gentes, no sus límites geopolíticos ni simbólicos. Sus gentes son mi gente, y hacia ellos siento la comunión, la comunión de los nacidos débiles, eso que hace algún tiempo se llamaba "condición humana". Y esa piedad, especialmente íntima, secreta, cómplice la que albergamos hacia los muertos que sólo nosotros recordamos, como canta mi amigo Raimon».

Vallverdú fa un especial elogi dels articles que, amb aquest tarannà, va publicar a l'*Avui* des del 1994.

Altres opinions que mereixen ser esmentades, amb independència de la seva brevetat, són les següents: Jordi Pujol (*La Vanguardia*, 19/10) subratlla «su arraigo en la vida y en la sociedad de Cataluña»; Joan Argenter (*Avui*, 21/10) remarca «el respecte que sentia pel català i per la cultura catalana»; Haro Tecglen (*El País*, 19/10) manifesta que «nunca olvidó la condición de emigrante, aunque abrazaba Cataluña, como suya».

8. L'intel·lectual

A títol personal, considero que la perspectiva, la dimensió més important de l'autor, és el fet que tota la vida fou un intel·lectual compromès, crític, i que no hi va haver cap fet, ni esdeveniment, que el fes modificar els seus punts de vista. Això és avui fonamental, atès el trist i lamentable fet que aquesta mena d'intel·lectuals, tan necessària per a qualsevulla societat, entre les quals hi ha la nostra, la catalana, avui estigui en profunda crisi. Avui el que predomina és el que s'anomena *intel·lectual orgànic*.

En aquesta ocasió he cregut oportú plantejar aquest epígraf de la manera següent: 1) El seu pensament sobre com educar la història; 2) La seva visió ideològica d'esquerres sobre la cultura; 3) La seva funció d'intel·lectual:

1) En primer lloc, voldria citar el que va expressar en una entrevista a *L'Humanité* (23 i 24/3/2003) sobre «Éduquer l'Histoire». Incloc aquest text aquí perquè considero rellevant el que expressa en la *funció educativa de la història*, com un element essencial per entendre el seu punt de vista sobre aquesta qüestió tan rellevant, al seu entendre, i al meu entendre.

Així va dir: «On ne peut écrire son histoire en dressant contre les autres. Je suis frappé de la façon dont on appréhende l'histoire, la mémoire.

[...] C'est comme si on s'inventait toujours des ennemis... Mais la meilleure façon d'éduquer l'histoire, c'est de parler à la conscience, de bâtir le futur en tirant des enseignements du passé. Le passé n'est pas forcément la nostalgie. Les pouvoirs économiques veulent nous vendre une histoire sans coupable. La droite, en Espagne et ailleurs, lutte contre le passé afin d'hypothéquer toute idée de changement possible».

2) Pel que fa a la seva visió ideològica d'esquerra de la *cultura*, en un article publicat a *Le Monde Diplomatique* (gener del 2004), "La Gauche et la culture", entre altres coses parla de «la culture comme conscience, sa forme la plus omniprésente. À partir de l'instant où ils sont conscients de leur situation et de leurs relations avec leurs congénères et avec la nature, tous les êtres humains ont une culture. De cette constatation émane une série de conceptions culturelles. Tout ce qui est conscience de l'être, de l'existence, des rapports avec le monde et avec autrui. C'est pourquoi, lorsqu'on se permet de faire une distinction entre ceux qui ont et ceux qui n'ont pas de culture, on fait preuve d'arbitraire et d'un analphabétisme accablant...

[...] En général, les forces progressistes, elles, partent d'une prise de conscience, et donc d'une position critique que remet en question l'ordre établi et a pour dessein de le changer. Cela s'applique à la culture comme conscience. En revanche ce qui concerne la "culture patrimoine", la gauche a évité de s'en emparer pour tenter de la faire cadrer avec ses propres motivations.

[...] Toute politique culturelle de la gauche devrait d'abord passer par l'assimilation sans réserve de la culture patrimoine. Ensuite par le rôle modificateur de la conscience critique...

[...] En s'engageant par une culture de progrès (nullement réservée à la gauche), les forces progressistes en général assument la tradition, et de ce fait, le patrimoine culturel; en misant sur la révolution elles ajoutent à ce patrimoine culturel une conscience critique. Mais pour y parvenir, elles doivent offrir au monde une vision fondée sur une idée fondamentale, la nécessité de survivre face aux tendances destructrices.

[...] Il fixe quatre objectifs: 1) Gagner la lutte pour la survie; 2) Culture d'égalisation, pour assurer la satisfaction des besoins, entre autres culturels, de tous les êtres humains...; 3) Une culture de libération, de lutte contre l'aliénation, non dans le sens marxiste mais dans le sens le plus large du terme: la libération des tendances aux religiosités négatives, aux communions obscurantistes qui annihilent toute capacité critique...; 4) La revendication de la paix comme valeur culturelle suprême... Elle mise sur le changement. La paix parie sur les

énergies créatrices de l'homme, sur sa liberté d'expression, de réalisation, de transformation. Les forces du progrès sont majoritaires et, lorsqu'elles en seront conscientes, les partisans d'un ordre archaïque resteront isolés.»

Acaba el text d'una forma molt convincent i molt digna de ser tinguda com a objectiu: «La gauche doit se battre sur deux fronts: défendre sa propre conscience et lutter contre cette peur qu'on cherche à nous transmettre comme valeur culturelle suprême. Pour que les patrimoines culturels demeurent enfin à la portée de l'immense majorité».

3) Per situar-nos en la seva funció, *intel·lectual*, Mari Paz Balibrea («La tasca de l'intel·lectual», *Avui*, 19/10) en un dels articles més interessants i oportuns que es van publicar arran de la seva mort, comença dient: «La pèrdua sobtada de Manuel Vázquez Montalbán ens deixa sense un dels intel·lectuals més significatius dels últims trenta anys de la història d'Espanya. Sempre he pensat que *intel·lectual* era el substantiu que el definia millor. Perquè parlar d'ell com a escriptor, novel·lista, poeta, periodista, assagista, ha estat abordar parcialment la seva tasca... que es qualificaria com el sartrià i gramscian intel·lectual compromès, que defineix una actitud crítica davant de la societat de la qual forma part. Una voluntat d'intervenir en els afers públics d'una col·lectivitat, un compromís cívic i, al capdavall, polític de ser útil a la pròpia comunitat.

[...] I és aquesta, precisament, a parer meu, la seva prolífica i diversa obra, i li dona una coherència que les etiquetes d'escriptor, periodista, gourmet, etc., no poden ni començar a copsar.»

Més endavant afegeix que, «per la qualitat dels seus escrits literaris i assagístics, i la condició pionera de molts urgents en l'evolució històrica espanyola i global dels últims trenta-cinc anys, per l'abast dels seus temes i la repercussió de la seva obra, no hi ha cap intel·lectual espanyol que estigui a la seva alçada.

[...] Ens deixa un llegat d'obres i un exemple de compromís amb les seves idees que és per sempre patrimoni de tots. La responsabilitat és nostra de mantenir-lo viu en una memòria que ens serveixi per entendre el present i canviar el futur.»

L'editorial de l'*Avui* (19/10) expressa que «no va ser mai l'intel·lectual típic tancat a la seva torre d'ivori. Per això ha estat també un ciutadà exemplar, compromès amb les seves idees, però sobretot amb les seves conviccions.

[...] Moviments socials, associacions de veïns, plataformes de solidaritat, ONG, partits polítics i tota mena de persones i col·lectius, van trobar en ell algú disposat a ajudar-los sempre que li ho van demanar.

[...] Va evitar sempre l'insult i la confrontació personal, i va apostar pel diàleg i l'argumentació amb els que pensaven com ell, però també amb els que eren als antípodes del seu pensament.»

Narcís Comadira (*El País*, octubre) afirma que «les seves idees han servit de pedra de toc en moltes de les nostres aproximacions a la realitat del món en què hem viscut i en què encara vivim. Sí, era un punt de referència moral. Tenia autoritat. I en tenia perquè era autor d'una trajectòria vital impecable de fidelitats».

Josep Ramoneda (*El País*, 20/10) considera que «quedarà com una de las encarnaciones más vigorosas del intelectual comprometido al estilo sartriano.

[...] En la España del tardofranquismo fue una de las primeras figuras públicas reconocible como portadora de señas de identidad de los perdedores, convertidas en signos de una cultura alternativa.

[...] Su curiosidad era inmensa y varia. Pudo jugar un papel decisivo en el reconocimiento y divulgación de las pautas culturales y las referencias sentimentales de las clases populares españolas.

[...] Fue fiel a la idea de que el mundo es una pugna entre el poder económico, que bloquea cualquier proceso que no controle, y los sectores sociales sometidos que luchan por su emancipación.

[...] Formaba parte de la media docena de intelectuales europeos comunistas irredentos, podría decirse que acudían a la llamada de cualquier signo de emergencia de algún movimiento radical que en algún lugar del mundo apareciera como portador de una nueva esperanza.

[...] Sus últimas apuestas habían sido la causa zapatista, el pacifismo antiamericano y los movimientos antiglobalización. Dedicó miles de páginas a Castro y a Franco, dos mitos antagónicos.»

Joan Manuel Tresserras (*Avui*, 19/10) estima que «a Catalunya ha estat el símbol màxim de l'intel·lectual d'esquerres». Una lectora, Tina Fernández Sancho, en una carta publicada (*El País* 21/10) manifesta que «era el último intelectual de izquierda que nos quedaba». Potser aquesta afirmació tan categòrica no és totalment certa, però sí que era un dels comptats que existeixen.

Joan de Sagarra (*La Vanguardia*, 23/4/2004) cita Joan Marsé, segons el qual Vázquez Montalbán era un intel·lectual, cosa que ell no era, i afegia que «era una conciencia política activa, con una gran capacidad de síntesis —a veces excesiva—, capaz de hacer en cinco minutos un artículo coherente sobre política internacional. Fue una de las pocas personas capaces de elaborar una crónica real de España de los años en los que le tocó vivir».

Francesc Vallverdú (*Serra d'Or*, gener de 2004) lamenta que «hem perdut un intel·lectual de gran talla, un poeta excel·lent i un novel·lista de qualitats singulars. També un defensor apassionat del capitalisme popular».

Xavier Roig (*Avui*, 25/10), en la mateixa línia, assenyala que «fou un intel·lectual complet, rodó, dels que gairebé no n'hi ha. A Itàlia el presentaven com "lo scrittore catalano". Fou un personatge sencer».

José Antich (*La Vanguardia* 19/10) parla d'ell com d'un «intel·lectual comprometido», i afegeix que «se debe mucho a su actitud cívica y profundamente ética». En aquesta direcció, Joan Samit (*El Periódico*, 19/10) diu que, «quan altres intel·lectuals han callat en moments difícils, ell seguia dient què pensava».

Rosa Mora (*El País*, 9/11) fa observar que «otra obsesión suya era el compromiso y el silencio de los intelectuales... La ironía y el sarcasmo fueron sus armas preferidas, como cuando no habló ya del "pensamiento débil, sino del pensamiento croqueta"».

Joan Martí Castell (*La Vanguardia*, 22/10) subratlla que «consiguí el respeto de muchos que aborrecían tal condición (la de comunista). Su intelligen-

cia y su palabra fueron los medios naturales que impidieron su marginación». I Fabià Estapé (*La Vanguardia*, 22/10) el jutja com «una de las figuras intelectuales de mayor enjundia».

Per últim, Ferran Adrià (*El País*, 20/10) assenyala que «era uno de los pocos, por no decir casi el único, intelectual de la cocina. Caso atípico de intelectual, además de gustarle comer bien, le gustaba la cocina».

9. Conclusions

Ha constituït per a mi un goig fer aquest treball, ja que m'ha permès oferir un nombrós ventall d'opinions sobre una personalitat que crec que podem qualificar d'única, i difícilment repetible.

Personalment, el vaig tractar molt poc, tot i que feia molts anys que ens coneixíem personalment. Per tant, voldria que aquest text fos un homenatge personal a la seva memòria, a la vegada una mostra d'agraïment a la seva tasca d'intel·lectual compromès, avui tan poc freqüent.

Evidentment, la seva obra romandrà i serà un autor molt llegit, tant aquí com fora d'aquí. Sens dubte les persones com jo, plenament identificades amb la democràcia i amb el pensament progressista, el trobarem molt a faltar, i ens costarà habitar-nos a la idea que ja no existeix.

Troband-me a Porto Alegre el mes de desembre darrer, vaig llegir amb fruïció i amb interès el seu llibre *La aznaridad*, i vaig arribar a la conclusió que racionalment parlant era difícil de concebre que aquest polític pogués continuar governant. Els fets posteriors m'han confirmat en la meua hipòtesi.

Tant de bo tots els immigrants que viuen a Catalunya fossin com ell, que fou un model de comportament a seguir, i en aquest aspecte voldria assenyalar el paper que al meu entendre en aquest aspecte hi va també tenir, la seva vídua, Anna Sallés, distingida professora d'història de la Universitat Autònoma de Barcelona.

Estic convençut que s'estan gestant nombroses iniciatives per consolidar el seu record i la seva memòria. S'ho mereixia plenament. Jo voldria aportar-hi el meu petit gra de sorra. M'agradaria que es creés un «Institut Manuel Vázquez Montalbán per a la promoció d'una cultura i un pensament progressistes». Si aquesta idea esdevingués realitat, hi col·laboraria amb molt de gust.